

150 jaar Nieuwewandeling. Gevangenis Gent, 1862-2012

TOM DAEMS^a

MARTYN, G., VELLE, K. & WIJNS, N. (eds.), *150 jaar Nieuwewandeling. Gevangenis Gent, 1862-2012*. Heule: Uitgeverij Snoeck, 2012, 224p.

Panopticon, 34 (4), 345-347

© 2013 MAKLU | ISSN 0771-1409 | JULI 2013

^a Docent Criminologie en Rechtssociologie, Institute for International Research on Criminal Policy (IRCP), Vakgroep Strafrecht en Criminologie, Universiteit Gent (Corresp.: Tom.Daems@UGent.be).

België beschikt in belangrijke mate over een verouderd en zelfs aftands gevangenispark, dat ten dele nog stamt uit het tijdperk van Edouard DUCPÉTIAUX. Niettegenstaande meer recente (en geplande) nieuwbouw (en cellenhuur bij de noorderburen) blijft de aloude stervormige, cellulaire gevangenis daarenboven de beeldvorming over onze penitentiaire inrichtingen beheersen. Doorgaans komen die instellingen op negatieve wijze onder de aandacht. Denk maar aan de veelvuldige en alarmerende berichten over de overbevolking en de weerslag ervan op de detentiecondities en het algehele strafbeleid in België. Of nog: de crisis in de gevangenis van Vorst in het voorjaar van 2012, welke de directe aanleiding vormde voor het uitzonderlijke eerste *ad hoc*-bezoek van het Europese antifoltercomité (CPT) aan ons land, van 23 tot en met 27 april 2012.

Maar het verouderingsproces van het gevangenispark leidt niet enkel tot sclerose en aanverwante aftakelingsverschijnselen: naarmate de jaren vorderen krijgen penitentiaire instellingen ook een *geschiedenis* – net zoals kerken, kloosters of andere gebouwen uit vervlogen tijden. De 19e-eeuwse pronkstukken van DUCPÉTIAUX huisvesten nog steeds (vele) gedetineerden (en zijn dus vooralsnog geen museumstukken), maar dit verhindert niet dat ze intussentijd een rijk verleden hebben opgebouwd en dat ze ook – net zoals mensen, gebeurtenissen en materiële objecten – ‘verjaren’.

De traditie wil dat verjaardagen doorgaans gepaard gaan met bloemen en bubbels. Ook de Belgische gevangenis ontsnappen daar niet aan. Zo werd in het najaar van 2010 uitgebreid teruggeblikt op 150 jaar Leuven Centraal via een studiedag, een tentoonstelling en een themanummer van het vaktijdschrift *Fatik*. In 2012 was het de beurt aan de Nieuwewandeling in Gent. Ook die verjaardag werd opgeluisterd met een tentoonstelling en het jubileumboek *150 jaar Nieuwewandeling: Gevangenis Gent (1862-2012)* dat hier ter bespreking voorligt. De kapt van het boek vermeldt geen redactiecomité, maar uit de colofon, afgedrukt op de laatste pagina, blijkt dat de hoofdredactie in handen was van Georges MARTYN, Karel VELLE en Nancy WIJNS. En het moet gezegd: de redactie van de publicatie is er wonderwel in geslaagd om een boeiende, vlot leesbare en vooral rijkelijk geïllustreerde gelegenheidsbundel samen te stellen die ook uitgebreid aandacht besteedt aan de verwevenheid van de Gentse gevangenis met de Arteveldestad, waar ze onlosmakelijk deel van uitmaakt.

Het boek valt uiteen in zes hoofdstukken. In het eerste hoofdstuk ('Een blik in de 'oude doos'. Gevangen in Gent voor 1862') belicht de Gentse rechtshistoricus Georges MARTYN het 'pre-Nieuwewandeling'-tijdperk. MARTYN bespreekt hoe gevangenen in het ancien régime vooral schuldenaars (zogenaamde 'civiele' gevangenen) en voorlopig gehechten herbergden: van de vrijheidsberoving als straf was nog nauwelijks of geen sprake. MARTYN besteedt in het bijzonder aandacht aan de Gense stadsgevangenen: het Châtelet (14e eeuw – 1716), de Mammelokker (midden 18e eeuw – 1902), het tuchthuis in het Duivelsteen (begin 17e eeuw – 1773) en het provinciaal correctiehuis aan de Coupure van Vilain XIII dat internationale faam verwierf (jaren 1770 – 1935).

In het tweede hoofdstuk ('Een nieuwe gevangenis op grond van nieuwe ideeën') zetten Melanie CATTRYSE, Georges MARTYN en Bert VANHULLE het verhaal verder. Het correctiehuis aan de Coupure geraakt onder het Oostenrijkse bewind in verval: de gevangenisarbeid wordt afgeschaft en de hygiëne en moraliteit gaan er op achteruit. Tijdens de Franse periode wordt het als het ware een textielfabriek, waar ondernemer Lieven BAUWENS eigenlijk boven de directeur staat en verantwoordelijk is voor het voeden en kleden van de gedetineerden – evenals het begraven van de ongeveer 100 gevangenen die er begin 19e eeuw jaarlijks het leven laten. In 1827 werden de laatste drie vleugels van de achthoek van de centrale gevangenis aan de Coupure gebouwd. Na de onafhankelijkheid van België in 1830 bleef ze in gebruik. Het strikt cellulair regime, één van de stokpaardjes van DUCPÉTIAUX, zou er voor het eerst worden toegepast. In 1862 opende de Nieuwewandeling zijn deuren, maar wel als 'hulpgevangenis': tot in 1935 bleef de Gentse centrale gevangenis immers operationeel. De Nieuwewandeling was één van de vele cellulaire gevangenen die deel uitmaakten van het grootse bouwproject van DUCPÉTIAUX dat grotendeels werd gerealiseerd in het tweede helft van de 19e eeuw. In tegenstelling tot de octagonale structuur van de centrale gevangenis aan de Coupure, werd de Nieuwewandeling gebouwd volgens de typerende klassieke stervorm, naar een ontwerp van François DERRÉ.

Het derde hoofdstuk ('Het dagelijks leven in de gevangenis voor de Tweede Wereldoorlog') van de hand van Paul DROSSENS, Bert VANHULLE en Karel VELLE gaat in op het leven achter tralies. De auteurs beklemtonen hoe de Nieuwewandeling lange tijd in de schaduw heeft gestaan van de centrale gevangenis. DUCPÉTIAUX kantte zich tegen het gemeenschapsregime, zoals dat toepassing vond in het *maison de force* van Vilain XIII. Afzondering in individuele cellen werd noodzakelijk geacht voor introspectie en berouw. Langzamerhand zou de rol van de oude gevangenis aan de Coupure, die zich niet of nauwelijks leent voor de nieuwe opvattingen, dan ook uitgespeeld geraken: vanaf einde 19e eeuw tot zijn sluiting in 1935 deed de centrale gevangenis vooral dienst als reserve-instelling, in het bijzonder voor specifieke groepen gedetineerden. In het hoofdstuk wordt nader ingegaan op diverse aspecten van het leven in de Nieuwewandeling in deze periode: het onthaal, het monotone celleven, de gevangenisarbeid en het tuchtregime. Na de eerste wereldoorlog komt het statische gevangeniswereldje stilaan in beweging: een mildering van het afzonderingsregime zet zich geleidelijk aan door en we zien de eerste sporen van een beperkte verwetenschappelijking van de behandeling. De auteurs reconstrueren vervolgens het dagelijkse leven in het interbellum, o.m. aan de hand van de neergeschreven getuigenissen van Lodewijk DOSFEL en Wies MOENS. Het boek besteedt eveneens aandacht aan de Nieuwewandeling tijdens de eerste wereldoorlog en – in een apart vierde hoofdstuk ('De Tweede Wereldoorlog en de repressie') van de hand van Paul DROSSENS en Dimitri RODEN – gaat uitgebreid in op de ervaringen tijdens de tweede wereldoorlog en de repressie.

Het vijfde hoofdstuk ('Het leven in de Nieuwewandeling vandaag') van Livien De CLERCQ, Luc STAS en Nancy WIJNS en het afsluitende hoofdstuk ('Het detentietraject in beeld') van Filip PINTELON en Nancy WIJNS geven de lezer (letterlijk) een beeld van hoe de Gentse gevangenis werd gerenoveerd en hoe deze er vandaag de dag uitziet. Kortom: het boek betreft een rijkelijk geïllustreerde gelegenheidsbundel die tevens heel wat historische en penologische informatie op toegankelijke wijze ontsluit voor een ruim leespubliek. De publicatie richt zich niet onmiddellijk tot de meer ingewijde lezer, maar dat kan de initiatiefnemers, gelet op de concrete aanleiding voor de publicatie, uiteraard moeilijk kwalijk worden genomen. Integendeel. Daarenboven verlucht het vele illustratiemateriaal niet enkel de lectuur, maar verrijkt het deze ook in belangrijke mate. Moge het boek dan ook ruim gelezen worden.